

Radosław Krajewski¹

Przestępstwo zmuszania do zawarcia małżeństwa

Streszczenie

Zmuszanie do zawarcia małżeństwa, charakterystyczne dla niektórych kultur i religii, jest nowym przestępstwem w polskim prawie karnym. Ma ono dwa typy – pierwszy polega na zmuszaniu do takiego zachowania, a drugi na nakłanianiu do opuszczenia terytorium Rzeczypospolitej Polskiej w celu doprowadzenia do takiego skutku za granicą. Jest ono jednym z przestępstw przeciwko wolności, ale godzi także w inne istotne dobra człowieka. Celem artykułu jest przedstawienie jego znamion z jednoczesnym ukazaniem jego osadzenia prawnomiedzynarodowego i innych, w tym jako przestępstwa motywowanego kulturowo.

Słowa kluczowe

Małżeństwo, zmuszanie, przestępstwo, przestępstwa motywowane kulturowo.

1. Wprowadzenie

Prawnokarna ochrona małżeństwa, którą widzieć trzeba jako będącą częścią szerszej ochrony rodziny poręczanej przez prawo karne, ostatnio poszerzona została o nowy typ czynu zabronionego, to jest zmuszanie do zawarcia małżeństwa lub związku odpowiadającemu małżeństwu w kręgu wyznaniowym lub kulturowym sprawcy. Stało się w drodze nowelizacji ustawy z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks karny² dokonanej ustawą z dnia 13 stycznia 2023 r. o zmianie ustawy Kodeks postępowania cywilnego oraz niektórych innych ustaw³.

Na jej mocy dodano do Kodeksu karnego art. 191b. W § 1 stanowi on, że „kto przemocą, groźbą bezprawną lub przez nadużycie stosunku zależności lub wykorzystanie krytycznego położenia doprowadza drugą osobę do zawarcia małżeństwa lub związku, który odpowiada małżeństwu w kręgu wyznaniowym lub kulturowym sprawcy, podlega karze pozbawienia wolności od 3 miesięcy do lat 5”. Zgodnie z § 2 tego artykułu „tej samej karze podlega ten kto w celu popełnienia przestępstwa określonego w § 1, używając podstęp lub nadużywając stosunku zależności lub wykorzystując krytyczne po-

---

¹ Dr hab. Radosław Krajewski, prof. Uniwersytetu Kazimierza Wielkiego w Bydgoszczy.

² Tekst jedn. Dz. U. z 2022 r., poz. 1138 z późn. zm.

³ Dz. U. z 2023 r., poz. 289 z późn. zm.

łożenie, nakłania inną osobę do opuszczenia terytorium Rzeczypospolitej Polskiej”. Przepis ten wszedł w życie w dniu 15 sierpnia 2023 r.

Tym samym Polska dołączyła do grona innych państw europejskich, które wcześniej zdecydowały się na kryminalizację takich czynów w szczególności różnie je typizując, jak też na wprowadzenie innych przepisów mających na celu wzmocnienie swobody przy zawieraniu takich związków. Państwa te miały różne negatywne doświadczenia związane z wymuszonymi małżeństwami związane przede wszystkim z aktywnością w tym zakresie imigrantów. Jak wskazuje i precyzyjnie opisuje te rozwiązania Magdalena Grzyb są to Belgia, Francja, Dania, Norwegia, Niemcy oraz Wielka Brytania⁴.

2. Prawnomiędzynarodowe i prawnorodzinne uwarunkowania kryminalizacji zmuszania do zawarcia małżeństwa

Kryminalizacja przedmiotowych zachowań jest konsekwencją dostosowania prawa polskiego do wymogów Konwencji Rady Europy o zapobieganiu i zwalczaniu przemocy wobec kobiet i przemocy domowej, sporządzonej w Stambule dnia 11 maja 2011 r.⁵ znanej jako Konwencja stambulska. W uzasadnieniu tej zmiany wskazano, że „przystępując do Konwencji stambulskiej w druku 2515 wyjaśniono, że artykuł 37 Konwencji ustanawia karalność za umyślne działania polegające na zmuszaniu osoby dorosłej lub dziecka do zawarcia małżeństwa, zwabieniu osoby dorosłej lub dziecka na terytorium strony lub państwa innego niż to, które zamieszkuje, w celu zmuszenia osoby dorosłej lub dziecka do zawarcia małżeństwa. Czyny, o których mowa powyżej, mogą być w Polsce penalizowane przy zastosowaniu artykułu 191 Kodeksu karnego (zmuszanie do określonego zachowania). Zachowanie polegające na zwabieniu może zostać zakwalifikowane jako pomocnictwo lub współsprawstwo przy przestępczym zmuszaniu do określonego zachowania”. Dalej podniesiono jednak, że w ocenie projektodawcy art. 191 Kodeksu karnego nie zawiera wszystkich znamion przestępstwa z art. 37 Konwencji stambulskiej. Kodeks karny nie przewiduje bowiem odrębnego przestępstwa polegającego na zwabieniu osoby dorosłej lub dziecka na terytorium strony lub państwa innego niż to, które zamieszkuje, w celu zmuszenia do zawarcia małżeństwa. Trzeba jeszcze dodać, iż jak wynika z raportu wyjaśniającego do Konwencji, w przepisie tym termin „wabienie” oznacza każde zachowanie, za pomocą którego sprawca nęci osobę pokrzywdzoną, aby odbyła podróż do innego kraju, na przykład pod pretekstem lub wymyślając powód, taki jak odwiedzenie chorego członka rodziny. Zamiar musi obejmować akt zwabienia

---

⁴ M. Grzyb, *Przestępstwa motywowane kulturowo. Aspekty kryminologiczne i prawnokarne*, Warszawa 2016, s. 251–266.

⁵ Dz. U. z 2015 r., poz. 961 z późn. zm.

osoby za granicę, a także cel zmuszenia tej osoby do zawarcia małżeństwa za granicą. Zwrócił na to uwagę także Komitet GREVIO, zalecając w końcowym raporcie ewaluacyjnym, aby polskie władze spenalizowały umyślne wprowadzenie w błąd osoby dorosłej lub dziecka w celu sprowadzenia go na terytorium innego państwa z zamiarem zmuszenia do zawarcia małżeństwa, zgodnie z art. 37 ust. 2 Konwencji stambulskiej⁶.

Taki prawny standard ochrony małżeństwa, a bliżej osób mających wstępować w związki małżeńskie całkowicie dobrowolnie, odpowiada prawnomiędzynarodowym oraz prawnorodzinnym gwarancjom tego, że do zawarcia małżeństwa dochodzić ma przy pełnej i swobodnej zgodzie obu stron. Warto je wskazać poprzez przytoczenie postanowień najważniejszych aktów prawnych w tym zakresie.

Jeśli chodzi o dokumenty międzynarodowe w zakresie praw człowieka, to już Uzupełniająca Konwencja w sprawie zniesienia niewolnictwa, handlu niewolnikami oraz instytucji i praktyk zbliżonych do niewolnictwa podpisana w Genewie dnia 7 września 1956 r.⁷ w art. 1 zobowiązywała państwa będące jej stronami do podjęcia wszelkich działań wykluczających praktyki, aby „kobieta, pozbawiona prawa sprzeciwu, zostaje przyrzeczona na żonę lub wydana za mąż za wynagrodzeniem płatnym bądź to w gotówce, bądź też w naturze na rzecz jej rodziców, opiekuna, rodziny lub jakiegokolwiek innej osoby lub grupy”.

Konwencja w sprawie zgody na zawarcie małżeństwa, najniższego wieku małżeńskiego i rejestracji małżeństw z dnia 7 listopada 1962 r.⁸ w art. 1 ust. 1 stanowi, że „małżeństwo nie może być prawnie zawarte bez pełnej i swobodnej zgody obu stron; zgoda ta powinna być przez nie wyrażona osobiście, po należytym podaniu do wiadomości publicznej i w obecności właściwej władzy, przed którą małżeństwo ma być zawarte, oraz świadków, zgodnie z przepisami prawa”. Jego ust. 2 przewiduje, że „pomimo postanowień ust. 1, obecność którejkolwiek ze stron nie będzie konieczna, jeżeli właściwa władza stwierdzi, że istnieją wyjątkowe okoliczności i że strona wyraziła zgodę przed jakąkolwiek właściwą władzą w sposób przewidziany przez ustawę i nie cofnęła jej”.

Z kolei Międzynarodowy Pakt Praw Obywatelskich i Politycznych z dnia 16 grudnia 1966 r.⁹ w art. 23 ust. 3 stanowi, że „żaden związek małżeński nie może być zawarty bez swobodnie wyrażonej i pełnej zgody przyszłych małżonków”.

Konwencja w sprawie wszelkich form dyskryminacji kobiet z dnia 18 grudnia 1979 r.¹⁰, określana jako Międzynarodowa Karta Praw Kobiet, w art. 16

---

⁶ Uzasadnienie rządowego projektu ustawy o zmianie ustawy Kodeks postępowania cywilnego oraz niektórych innych ustaw, druk sejmowy 2615, <https://www.sejm.gov.pl/Sejm9.nsf/druk.xsp?nr=2615>.

⁷ Dz. U. z 1963 r., Nr 33, poz. 185.

⁸ Dz. U. z 1965 r., Nr 9, poz. 53.

⁹ Dz. U. z 1977 r., Nr 38, poz. 167.

¹⁰ Dz. U. z 1982 r., Nr 10, poz. 71.

nakłada na państwa – strony w szczególności „obowiązek podjęcia wszelkich niezbędnych kroków w celu likwidacji dyskryminacji kobiet we wszystkich sprawach wynikających z zawarcia małżeństwa i stosunków rodzinnych, a w szczególności zapewnienia, na warunkach równości z mężczyznami równego prawa zawierania małżeństwa oraz równego prawa swobodnego wyboru małżonka i zawierania małżeństwa wyłącznie za własną swobodną i pełną zgodą”.

Zatem to dopiero Konwencja stambulska „wymusiła” kryminalizację zmuszania do małżeństw, gdyż wcześniejsze dokumenty międzynarodowe zawierały postanowienia ważne dla pełnej swobody zawierania takich związków, lecz nie wymagały wzmocnienia ich przestrzegania zakazami karnymi. Jest więc tak, że sięgnięcie po instrumenty prawnokarne, gdy brać pod uwagę jednak już dość długą, bo liczącą ponad pół wieku, historię regulacji mających na celu zagwarantowanie swobody podejmowania decyzji o wstępowaniu w związki małżeńskie, przyszło stosunkowo późno.

Natomiast prawnorodzinne – na gruncie prawa polskiego – gwarancje przedmiotowej swobody wyznacza ustawa z dnia 25 lutego 1964 r. Kodeks rodzinny i opiekuńczy¹¹. W art. 15¹ stanowi on, że „małżeństwo może być unieważnione, jeżeli oświadczenie o wstąpieniu w związek małżeński lub oświadczenie przewidziane w art. 1 § 2 zostało złożone: 1) przez osobę, która z jakichkolwiek powodów znajdowała się w stanie wyłączającym świadome wyrażenie woli; 2) pod wpływem błędu co do tożsamości drugiej strony; 3) pod wpływem bezprawnej groźby drugiej strony lub osoby trzeciej, jeżeli z okoliczności wynika, że składający oświadczenie mógł się obawiać, że jemu samemu lub innej osobie grozi poważne niebezpieczeństwo osobiste”. Zgodnie z § 2 tego artykułu „unieważnienia małżeństwa z powodu okoliczności wymienionych w § 1 może żądać małżonek, który złożył oświadczenie dotknięte wadą”. Jego § 3 przewiduje, że „nie można żądać unieważnienia małżeństwa po upływie sześciu miesięcy od ustania stanu wyłączającego świadome wyrażenie woli, od wykrycia błędu lub ustania obawy wywołanej groźbą – a w każdym wypadku po upływie lat trzech od zawarcia małżeństwa”. Przepis ten oraz art. 191b Kodeksu karnego współtworzą więc przestrzeń *lege plus quam perfecta*, jako że przewidują podwójną sankcję – nieważności oraz represyjną.

3. Miejsce przestępstwa zmuszania do zawarcia małżeństwa wśród rodzajów przestępstw

Art. 191b Kodeksu karnego typizujący przestępstwo zmuszania do zawarcia małżeństwa zawarty jest w rozdziale XXIII tego aktu prawnego „Przestępstwa przeciwko wolności”. Jest on swoistym *lex specialis* w relacji do art.

¹¹ Tekst jedn. Dz. U. z 2020 r., poz. 1359 z późn. zm.

191 Kodeksu karnego, a więc przestępstwa zmuszania do określonego zachowania. Tym samym przypisanie go do przestępstw przeciwko wolności, jako że chodzi tu o wolność do swobodnego zawarcia małżeństwa lub związku religijnie lub kulturowo podobnego, jest w pełni zasadne. Jednak, gdy patrzeć na to przez pryzmat spójności prawa karnego, to nie sposób nie dostrzegać, że przestępstwo bigamii, które na ileś jest podobne do przestępstwa zmuszania do zawarcia małżeństwa, a to z racji godzenia przez oba czyny zabronione w instytucję małżeństwa, a szerzej w rodzinę, stypizowane jest w art. 206 Kodeksu karnego, który zawarty jest w jego rozdziale XXVI zatytułowanym „Przestępstwa przeciwko rodzinie i opiece”. Być może więc równie dobrze przestępstwo zmuszania do zawarcia małżeństwa mogłoby być umiejscowione wśród przestępstw przeciwko rodzinie i opiece, która to rodzina byłaby wówczas rodzajowym przedmiotem ochrony, gdy aktualnie jest nim wolność, a rodzina stanowi dalszy taki przedmiot.

Warto przypomnieć, że w rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 11 lipca 1932 Kodeks karny¹² zawierało odrębne rozdziały – rozdział XXX „Przestępstwa przeciwko małżeństwu” i rozdział XXI „Przestępstwa przeciwko opiece i nadzorowi”. W pierwszym z nich zawarte były dwa przestępstwa, a mianowicie bigamia (art. 197) i dopuszczenie się w związku z zawarciem małżeństwa czynu powodującego jego nieważność (art. 198). To drugie określane było przez Mieczysława Siewierskiego jako „sprowadzenie nieważności małżeństwa”¹³. Juliusz Makarewicz pisał, że czynem takim byłoby zastosowanie przez ojca groźby w stosunku do córki celem skłonienia jej do wyjścia za mąż – *vis ac metus*¹⁴, jakie to zachowania aktualnie i pod pewnymi warunkami wyczerpywałoby znamiona przestępstwa z art. 191b § 1 Kodeksu karnego.

Być może zatem *de lege ferenda* – choć raczej na poziomie dogmatycznym a nie z pełnym przekonaniem, co do realnej niezbędności tegoż – warto by rozważyć wyodrębnienie wzorem Kodeksu karnego z 1932 r. w obowiązującym Kodeksie karnym rozdziału „Przestępstwa przeciwko małżeństwu”, który zawierałby przestępstwo zmuszania do zawarcia małżeństwa oraz przestępstwo bigamii. Byłoby to nawiązaniem do tradycji międzywojennej, a jednocześnie stanowiłoby wyraz traktowania małżeństwa jako wyodrębnionego rodzajowo przedmiotu prawnokarnej ochrony.

Zaznaczyć trzeba, że ponad dekadę temu postulat przywrócenia przestępstwa na kształt tego z art. 198 Kodeksu karnego z 1932 r. zgłosił Sławomir Hypś. Widział on w jego braku pewną deprecjację ochrony małżeństwa i rodziny¹⁵.

---

¹² Dz. U. z 1932 r., Nr 60, poz. 571 z późn. zm.

¹³ M. Siewierski, Kodeks karny i prawo o wykroczeniach. Komentarz, Warszawa 1958, s. 265.

¹⁴ J. Makarewicz, Kodeks karny z komentarzem, Lwów 1935, s. 360.

¹⁵ S. Hypś, Ochrona rodziny w polskim prawie karnym, Lublin 2012, s. 113–115.

W czasie obowiązywania ustawy z dnia 19 kwietnia 1969 r. Kodeks karny¹⁶, który zawierał rozdział XXV „Przestępstwa przeciwko rodzinie, opiece i młodzieży” Igor Andrejew pisał, że przestępstwa w nim zawarte można uszeregować w następującej kolejności, poczynając od zamachów na prawidłowość założenia rodziny (bigamia – art. 183), dalej wymieniając rażąco naruszenia obowiązków w czasie trwania pożycia małżeńskiego albo po jego ustaniu (znęcanie się – art. 184, rozpijanie małoletniego – art. 185, uchylanie się od alimentacji – art. 186, porzucenie – art. 187) oraz wzmiankując zamach na prawa rodzicielskie lub opiekuńcze (uprowadzenie – art. 188)¹⁷. Przyjmując zasadność tego podziału aktualnie zamachami na prawidłowość założenia rodziny jest bigamia, ale jest też zmuszanie do zawarcia małżeństwa, co mogłoby stanowić dodatkowy argument za przeniesieniem tego przestępstwa z rozdziału „Przestępstwa przeciwko wolności” do rozdziału „Przestępstwa przeciwko rodzinie i opiece” z umiejscowieniem go za przestępstwem bigamii. W istocie jednak nie ma przesądzającego znaczenia dla użyteczności przyjętej kryminalizacji i ochrony przez zamachami na wolność i rodzinę, w którym z rozdziałów Kodeksu karnego zawarte jest to przestępstwo, a zatem jedynie względy bardziej dogmatyczne aniżeli praktyczne mogłyby leżeć u podstaw tego „uporządkowania”.

4. Przedmiot ochrony przestępstwa zmuszania do zawarcia małżeństwa

Według Marka Mozgawy przedmiotem ochrony przedmiotowego przestępstwa jest wolność jednostki w zakresie wyboru zachowania w sensie podejmowania lub niepodejmowania decyzji odnośnie do wstąpienia w związek małżeński lub inny związek zbliżony do niego¹⁸. Zdaniem Anety Łyżwy ustawodawca chroni w art. 191b Kodeksu karnego wolność człowieka do decydowania o zawieraniu małżeństwa lub związku, który odpowiada małżeństwu w określonym kręgu wyznaniowym lub kulturowym¹⁹. Szerzej widzą to Michał Królikowski i Andrzej Sakowicz, według których indywidualnym przedmiotem ochrony w przypadku obu typów czynów zabronionych w art. 191b Kodeksu karnego jest swoboda podjęcia decyzji co do zwrócenia związku małżeńskiego zgodnie z polskim porządkiem prawnym, jak i związku odpowiadającego małżeństwu w kręgu wyznaniowym lub religijnym sprawcy.

---

¹⁶ Dz. U. z 1969 r., Nr 13, poz. 94 z późn. zm.

¹⁷ I. Andrejew, *Polskie prawo karne w zarysie*, Warszawa 1983, s. 399.

¹⁸ M. Mozgawa, *Przestępstwa przeciwko wolności*, (w:) M. Mozgawa (red.), *Kodeks karny. Komentarz*, Warszawa 2023, s. 750.

¹⁹ A. Łyżwa, *Przestępstwa przeciwko wolności*, (w:) B. Gadecki (red.), *Kodeks karny. Art. 1–316. Komentarz*, Warszawa 2023, s. 603.

Ubocznym przedmiotem ochrony jest zaś wolność, nietykalność cielesna oraz godność, co związane jest z mnogością i różnorodnością czynności sprawczych²⁰. Wolność jest też rodzajowym przedmiotem ochrony. Dalszym takim przedmiotem jest też rodzina, którą zapoczątkowuje zawarte w następstwie przedmiotowego przestępstwa małżeństwo, a która, tak jak ono, powinna być zawiązywana w pełni dobrowolnie.

Dominika Bek wskazuje, że omawiane typy czynów zabronionych nie godzą zasadniczo w wolność seksualną, a zatem zmuszenie do ślubu połączone ze zmuszeniem do obcowania płciowego będzie wymagało przywołania któregoś z typów czynów zabronionych z rozdziału XXV Kodeksu karnego²¹. Wówczas będzie miał miejsce zbieg przestępstw, w związku z czym wolność seksualna jest dalszym przedmiotem ochrony przedmiotowego przestępstwa. Nierzadko, jeśli nie najczęściej, w zmuszeniu do małżeństwa lub związku kulturowo lub religijnie mu odpowiadającemu w istocie chodzi o „zalegalizowanie” przestrzeni nadużyć seksualnych wobec kobiety traktowanej jako własność męża i w tym zakresie, co mieści się w standardach danej kultury czy religii.

5. Podmiot przestępstwa zmuszania do zawarcia małżeństwa

Jest to przestępstwo powszechne, którego może dopuścić się każda osoba zdolna do ponoszenia odpowiedzialności karnej. Będzie to zarówno osoba, która z pokrzywdzonym wstąpi w związek małżeński lub w inny związek, jak i każda inna osoba, która do tego doprowadzi.

Może zdarzyć się i tak, że osoba wstępująca w taki związek nie będzie miała wiedzy o tym, że jego „wybranka” lub „wybranek” wstępuje z nią w taki związek niedobrowolnie. Byłaby to sytuacja rzadka, ale możliwa do zaistnienia, gdyby przykładowo matka mężczyzny, który „zatracił się” w stanie kawalerskim weszła w porozumienie z sąsiadką, która znalazłaby kobietę stanu wolnego znajdującą się w krytycznym położeniu polegającym na życiu w ubóstwie z racji konieczności przeznaczania wszystkich środków finansowych na leczenie dziecka, która nie miałaby możliwości uzyskania dalszych koniecznych na ten cel środków z innych źródeł, która zdecydowałaby się na „ożenek” z owym kawalerem w zamian za darowanie jej przez jego matkę środków niezbędnych na operację dziecka. Ta w zamian udawałaby „zainteresowanie” podstarzałym kawalerem, który dałby wiarę szczeroci jej uczucia i zgodziłby się na porzucenie swojego stanu cywilnego. Wówczas matka

---

²⁰ M. Królikowski, A. Sakowicz, *Przestępstwa przeciwko wolności*, (w:) M. Królikowski, R. Zawłocki (red.), *Kodeks karny. Część szczególna. Komentarz. Art. 117–221*, Warszawa 2023, s. 687.

²¹ D. Bek, *Przestępstwa przeciwko różnym aspektom wolności*, (w:) T. Dukiet-Nagórska, O. Sitarz (red.), *Prawo karne, Wykład akademicki*, Warszawa 2023, s. 611.

i sąsiadka odpowiadałby za popełnienie w formie współsprawstwa albo sprawstwa i pomocnictwa przestępstwa z art. 191b § 1 Kodeksu karnego.

Do wyobrażenia są także sytuacje zorganizowanej działalności przestępczej mającej na celu pozyskiwanie ofiar zmuszanych lub wykorzystywanych do zawierania małżeństw lub innych związków. W szczególności ubóstwo i inne patologie mogą temu sprzyjać, w tym w formule przestępczego nakłaniania do wyjazdu za granicę w takim celu.

Jednak to przede wszystkim względy kulturowe lub religijne albo oba jednocześnie mogą stać u podstaw tego przestępstwa. Dotyczy to tak samego zmuszania, jak i wabienia do wyjazdu w tym celu za granicę do kraju, w którym zawarcie wymuszonego małżeństwa nie jest niczym nadzwyczajnym.

6. Strona podmiotowa i strona przedmiotowa przestępstwa zmuszania do zawarcia małżeństwa

Analizowane przestępstwo może być popełnione wyłącznie umyślnie z zamiarem bezpośrednim. Sprawca musi chcieć popełnić przedmiotowe przestępstwo wprost, a nie wystarczy tu przewidywanie możliwości jego nastąpienia i godzenie się na to.

Działanie sprawcy musi cechować – gdy chodzi o typ przestępstwa z art. 191b § 1 Kodeksu karnego – przemoc, groźba bezprawna, nadużycie stosunku zależności, wykorzystanie krytycznego położenia, przy czym możliwe jest jego dokonanie wówczas, gdy ma miejsce któreś z tych znamion, jak i gdy następuje ich kumulacja. Natomiast popełnienie przestępstwa z art. 191b § 2 Kodeksu karnego jest możliwe przy użyciu podstępu lub poprzez nadużycie zaufania albo wykorzystanie krytycznego położenia pokrzywdzonego.

Znamiona te są powszechnie w prawie karnym znane na tle wielu innych przestępstw, w związku z czym nie ma powodów szczegółowego ich opisu, a i nie budzą one większych wątpliwości interpretacyjnych. Dość wspomnieć, że przemoc może mieć tak postać fizyczną, jak i psychiczną. Jeśli zaś chodzi o groźbę bezprawną, to należy ją interpretować zgodnie z jej ustawową definicją zawartą w art. 115 § 12 Kodeksu karnego. Natomiast nadużycie stosunku zależności oznaczać będzie taką sytuację, że sprawca wywrze wpływ na decyzję ofiary, która nie jest samodzielna, zaingeruje w jej podjęcie właśnie z uwagi na zależność od sprawcy, który jej nadużyje. Krytyczne położenie to zaś stan, w którym znajduje się człowiek, który zakłada, że dzięki zawarciu małżeństwa lub związku mu odpowiadającemu zdoła się z niego wyzwolić albo przynajmniej nie pogorszyć swojej sytuacji.

W interpretacji tego, czy w konkretnej sytuacji mogło dojść do wyczerpania znamion przedmiotowego przestępstwa potrzeba rozważań. Wszak może zdarzyć się, że ktoś naciska na kogoś, aby ten zawarł związek małżeński, co

jednak nie ma nic wspólnego z kryminalną bezprawnością. Nie będzie choćby przestępstwa, gdy przykładowo panna wymusi na kawalerze małżeństwo poprzez ciągłe „zawracanie mu głowy” przekazami, że bardzo tego chce i ten nie chcąc już więcej być tego odbiorcą ulegnie takim namowom. Aby nie być posądzonym o najmniejsze nawet przekazy nierównościowe, gdy chodzi o płęć, zaznaczyć chce, że równie dobrze, to kawaler może być stroną naciskającą, a panna ulegającą. Tak samo nie będzie przestępstwem „przymus” wobec kawalera jego matki oraz babki, które wraz z ciotką lub ciotkami, działając „wspólnie i w porozumieniu”, wymuszają na nim „ożenek”, gdy ten w poczuciu niemożności dalszego znoszenia ekspozycji typu „ożeniłbyś się wreszcie” zorganizuje sobie pannę skłoną wyzwoić go z tych „katuszy”.

Rację ma jednak Marek Mozgawa, którego zdaniem doprowadzenie czy usiłowanie doprowadzenia przez rodziców córki do zawarcia małżeństwa z wybranym przez nich kandydatem na męża przy stosowaniu przemocy ekonomicznej lub groźby, jak też zmuszanie do małżeństwa przez ojca niezamężnej córki, która zaszła w ciążę, dla uniknięcia „wstydu” poprzez groźnię wyrzuceniem jej z domu i pozbawieniem środków do życia, to zachowania wyczerpujące znamiona art. 191b § 1 Kodeksu karnego. Jego zdaniem wprowadzenie nowych przepisów może stać się swoistą „bronią obosieczną” wykorzystywaną przez osoby zmuszane do „małżeństw z rozsądku”, co stanowi poważny argument, by nie ingerować w ich niekoniecznie rozsądne decyzje²². Wydaje się, że w decyzje takie rodzice mogą ingerować, ale jedynie poprzez perswazję płynącą z troski, która nie wyczerpuje znamion czynu zabronionego.

W przypadku typu przestępstwa z art. 191b § 1 Kodeksu karnego sprawca doprowadza do zawarcia małżeństwa lub związku mu odpowiadającego. Oznacza to, że przestępstwo to ma charakter materialny, którego skutkiem jest zawarcie małżeństwa lub innego związku do niego podobnego. Natomiast przestępstwo z art. 191b § 2 Kodeksu karnego polega na nakłanianiu osoby do opuszczenia terytorium Rzeczypospolitej Polskiej w celu doprowadzenia do zawarcia małżeństwa lub innego związku. Jest to zatem przestępstwo formalne, które będzie popełnione niezależnie od tego, czy pokrzywdzony opuścił Polskę czy tego nie uczynił.

Marek Mozgawa podkreśla, że o ile toczą się dyskusje na temat małżeństwa w znaczeniu płci osób je zawierających i choć na świecie dominują małżeństwa kobiety i mężczyzny, które są zazwyczaj monogamiczne, to możliwe jest w części państw zawarcie innych małżeństw. Te nie byłyby małżeństwem w rozumieniu art. 191b Kodeksu karnego, ale byłyby w jego znaczeniu związkami, które odpowiadają małżeństwu w kręgu wyznaniowym lub kulturowym sprawcy. Natomiast nie wyczerpywałoby znamion tego prze-

---

²² M. Mozgawa, *Przestępstwa przeciwko...*, s. 752.

stępstwa zmuszanie do życia w konkubinacie, co byłoby jednak przestępstwem z art. 191 § 1 Kodeksu karnego²³.

Analogicznie byłoby ze zmuszeniem do zaręczyn jako umowy między kobietą i mężczyzną, na mocy której przyrzekają oni sobie zawarcie małżeństwa w oficjalnej formie, w szczególności przed rodzicami i ewentualnie dalszymi krewnymi. Tak samo rzecz miałyby się z oświadczynami, rozumianymi jako relacja tylko między przyszłymi małżonkami, do przyjęcia których jedna ze stron byłaby zmuszona. Raczej trudno sobie wyobrazić takie zdarzenia w naszym kręgu kulturowym, a bardziej mogą mieć one miejsce w kulturach i religiach stawiających kobiety w gorszej sytuacji społecznej i osobistej, a w konsekwencji być może zmuszanych także do aktów poprzedzających zawarcie małżeństwa lub związku mu odpowiadajacemu.

7. Przedawnienie karalności przestępstwa zmuszania do zawarcia małżeństwa

Przedmiotowe przestępstwo przedawnia się, jeżeli od czasu jego popełnienia upłynęło lat 10, co wynika z art. 101 § 1 pkt 3 Kodeksu karnego. Jednak – zgodnie z art. 101 § 4 pkt 1a Kodeksu karnego – przedawnienie karalności tego przestępstwa popełnionego na szkodę małoletniego nie może nastąpić przed ukończeniem przez niego 40. roku życia. Tak jest od dnia 1 października 2023 r. i pozostaje spójne z przedawnieniem karalności przestępstw przeciwko życiu i zdrowiu, popełnionych na szkodę małoletniego, zagrożonych karą, której górna granica przekracza 5 lat pozbawienia wolności oraz przestępstw określonych w rozdziale XXV Kodeksu karnego popełnionych na szkodę małoletniego, albo gdy treści pornograficzne obejmują udział małoletniego.

Ten szczególny wydłużony okres przedawnienia karalności jest uzasadniony tym, że może zdarzyć się, że to właśnie małoletni będą ofiarami takich przestępstw, gdy zwłaszcza dziewczynki zmuszane są do związków z dorosłymi mężczyznami. Na świecie niestety nie jest rzadkością, a w Polsce może zdarzyć się w niektórych mniejszościach etnicznych oraz wśród niektórych cudzoziemców.

8. Zmuszanie do zawarcia małżeństwa jako przestępstwo motywowane kulturowo

W polskich realiach zmuszanie do zawarcia małżeństwa nie jest problemem w takim sensie, że o ile w ogóle miały i mają miejsce takie sytuacje, to są one rzadkością. Nie oznacza to jednak, że nie mogą one w ogóle się zda-

---

²³ Tamże, s. 751–752.

rzyć, gdyż na świecie nie maleje liczba takich przypadków, a przybywający do naszego kraju imigranci mogą chcieć funkcjonować w tym obszarze zgodnie ze swoją kulturą, a i niektóre mniejszości etniczne od wieków żyjące w Polsce nie są wolne od takich zachowań.

Według szacunków UNICEF na całym świecie 765 milionów nieletnich zostało zmuszonych do małżeństwa – przede wszystkim dziewczynek, ale i chłopców. U podstaw takich przypadków nierzadko leży bieda, gdy rodzice sprzedają swoje dzieci w celach matrymonialnych po to, aby przeżyć²⁴. Brunon Hołyst podkreśla, że zwyczaj zaślubiania dzieci, szczególnie dziewczynek, znany w wielu częściach świata, jest środkiem do zalegalizowania przemocy seksualnej wobec kobiet. Dzieci nie są bowiem zdolne do tego, aby wyrazić lub odmówić zgody ani na małżeństwo, ani na kontakty seksualne, które są wymuszone²⁵. Do takich małżeństw dochodzi w 56 krajach na około wszystkich 195 państw na świecie. Większość osób przymuszonych do małżeństwa mieszka w Azji Południowej i Afryce Subsaharyjskiej. Wśród państw z najwyższym odsetkiem tego typu małżeństw wymienia się Niger, gdzie 75% dziewczyn poniżej 18 lat jest zamężnych. Do czołówki należą też Pakistan i Somalia. W Bangladeszu najczęściej za mąż wydaje się 15-latkę. Choć Europa nie kojarzy się z miejscem, gdzie do takich małżeństw dochodzi, są jednak przykłady, że jest inaczej. W 2015 r. temat małżeństw przymusowych i małżeństw dzieci pojawił się w Szwecji. Wówczas do Europy napłynęła ludność z krajów afrykańskich i Bliskiego Wschodu, zmuszona do emigracji przez wojnę w Syrii i niestabilną sytuację polityczno-gospodarczą w swoich krajach. Spośród wszystkich państw europejskich, Szwecja przyjęła największą liczbę uchodźców. Ponad połowa z nich pochodziła z Syrii, a w dalszej kolejności z Somalii, Iraku i Afganistanu. Są to państwa, w których małżeństwa przymusowe, w tym dzieci, są legalne i praktykowane. Szwedzkie media w czasie kryzysu migracyjnego zaczęły donosić o przypadkach takich małżeństw, do których miało dochodzić wśród imigrantów z tych krajów²⁶.

Magdalena Grzyb opisuje takie przypadki. Mianowicie w Norwegii już w 1992 r. prasa donosiła o sprawie norwesko-pakistańskiej dziewczyny o imieniu Sima, która została zmuszona przez rodziców do poślubienia swojego kuzyna w czasie wakacji w Pakistanie. Była ona bita i trzymana w zamknięciu zanim nie zdołała uciec. Podobnego zła doświadczyła młoda Malijka o imieniu Aissitou o podwójnym francusko-malijskim obywatelstwie, któ-

---

²⁴ Miliony dziewczynek zmuszanych do małżeństwa, <https://tvn24.pl/swiat/miliony-nieletnich-dziewczat-zmuszane-do-malzenstwa-4709659>.

²⁵ B. Hołyst, *Kryminologia*, Warszawa 2016, s. 565–566.

²⁶ Dziewczyny wywożono za granicę. Do Szwecji wracały jako żony dużo starszych mężczyzn, <https://noizz.pl/big-stories/dziewczyny-wywozono-za-granice-do-szwecji-wracaly-jako-zony-duzo-starszych-mezczyzn/qj7lfdt>.

ra w wieku 17 lat na polecenie ojca pojechała z Francji na wakacje do Mali, gdzie została zmuszona do małżeństwa z wybranym przez rodzinę bez jej wiedzy ponad 40-letnim mężczyzną. Ten bił ją i gwałcił, a była ona którąś z jego żon. Zdołała ona powrócić do Francji, gdzie nie czekał na nią nikt z krewnych, gdyż przyniosła ona wstyd rodzinie, która się jej wyrzekła²⁷.

Nie jest to zresztą tylko problemem europejskim, lecz zdarza się także wśród imigrantów w innych częściach świata, w tym w Stanach Zjednoczonych. Jerzy Zajadło opisał przypadek oskarżonego Kong Pheng Moua – Laotańczyka z plemienia Hmong. Jeden ze szczególnych obyczajów tej niewielkiej grupy etnicznej polega na rytualnym zawieraniu „małżeństwa poprzez zdobycie”. Pan młody porwya swoją wybrankę, która wprawdzie wie, że ma do czynienia z przyszłym mężem i z pewną pozornością uprowadzenia, ale dla podkreślenia szczególnej siły przyszłego męża i jednocześnie swojej niewinności celowo mu się opiera. Moua porwał więc z campusu akademickiego w Fresno kobietę imieniem Xeng Xiong, należącą do plemienia Hmong, a następnie odbył z nią stosunek płciowy mimo jej gwałtownych protestów. Działal przy tym w przeświadczeniu, że wykonuje jedynie pewien rytualny akt prowadzący do zawarcia małżeństwa. Na gruncie prawa obowiązującego w Kalifornii został oskarżony o uprowadzenie i zgwałcenie. Przed sądem Moua tłumaczył, że był przekonany, że opór ze strony wybranki był tylko częścią uświęconego tradycją kulturowego aktu zawarcia małżeństwa. Sąd uwzględnił jego wyjaśnienia częściowo i w rezultacie uniewinnił Moua od zarzutu porwania i zgwałcenia, a skazał go za bezprawne pozbawienie wolności na zupełnie symboliczną karę. Wpływ na to miało to, że oskarżony i pokrzywdzona należeli do tej samej grupy kulturowej. Był to przykład „obrony przez kulturę” (*cultural defence*) a szerzej „przestępstwa kulturowego” (*cultural offences*). Chodzi o sytuacje, w których organ stosujący prawo bierze lub nie bierze pod uwagę obowiązujące w jakiejś grupie społecznej specyficzne normy kulturowe odbiegające od przyjętych standardów ogólnospołecznych. W sprawach karnych ma to znaczenie w ocenie bezprawności czynu, a szerzej dla oceny prawnokarnego całokształtu sprawy²⁸.

Z chwilą stypizowania zmuszania do zawarcia małżeństwa lub związku mu kulturowo albo religijnie odpowiadającemu nie może być mowy o obronie przez kulturę. Byłoby to po pierwsze nieuprawnionym, gdyż z sprzecznym z zasadą równości wobec prawa, uprzywilejowaniem sprawców należących do grupy kulturowej lub religijnej, która hołduje niemogącej być akceptowaną w cywilizowanym świecie tradycji. Nadto pozostawałoby to w sprzeczności z zasadą *nullum crimen sine lege*, jako że de lege lata w polskim prawie karnym w ramach art. 191b Kodeksu karnego takie zachowania są wprost

²⁷ M. Grzyb, *Przestępstwa motywowane...*, s. 235–236.

²⁸ J. Zajadło, *Prawo kontra obyczajowość. Moua zniewala Xeng Xiong*, (w:) J. Zajadło (red.), *Fascynujące ścieżki filozofii prawa*, Warszawa 2008, s. 69, 73–74.

uznane za przestępstwo i żadna konstrukcja nie może tego zmienić, oczywiście pod warunkiem wypełnienia znamion tego przestępstwa, do których należą przemoc, groźba bezprawna lub nadużycie stosunku zależności albo wykorzystanie krytycznego położenia. W sytuacji, gdy nie będą one miały miejsca, a do związku motywowanego kulturowo dojdzie dobrowolnie, to przedmiotowe przestępstwo nie będzie miało miejsca w ogóle, czy przynajmniej w oparciu o pozaustawowy kontratyp zgody dysponenta dobrem, gdy osoba wstępująca w taki związek ze sprawcą wyrazi na to zgodę.

Powinno to mieć zastosowanie także to „małżeństw romskich”, w ramach których romskie dziewczynki w wieku nawet 13–14 lat „poślubiają” – zgodnie z tradycją tej mniejszości etnicznej – o kilka lat starszych chłopców²⁹. W świetle prawa polskiego nie są to oczywiście małżeństwa, lecz co najwyżej związki partnerskie, jednak nie są one zawierane przemocą, groźbą bezprawną lub przez nadużycie stosunku zależności lub wykorzystanie krytycznego położenia, lecz za rzekomą zgodą stron takiej relacji, o ile ze względu na wiek są one w stanie świadomie zgodę taką wyrazić.

Jarosław Warylewski zaproponował nawet przyjęcie w tym zakresie pozaustawowego kontratypu „małżeństwa romskiego” wskazując na typowość i powtarzalność takich zachowań, które są powszechnie akceptowane w społeczności romskiej. Autor ten dostrzegał pewną kolizję dóbr prawnych w postaci z jednej strony konieczności ochrony małoletnich, a z drugiej konstytucyjnie gwarantowanego obowiązku uznawania tradycji i zwyczajów mniejszości etnicznych. Widział też w takich sytuacjach wysoce prawdopodobny brak celowości karania „romskich małżonków”³⁰. Możliwość objęcia „małżeństwa romskiego” ramami kontratypu pozaustawowego odrzuca Dominika Bek³¹. Mam i ja wątpliwości co do takiej konstrukcji, a jeśli w ogóle można by ją rozważać, to kontratyp taki mógłby obejmować osoby powyżej 15 roku życia, a młodsze nie, gdyż przyzwolenie na „związki małżeńskie” osób młodszych musiałby oznaczać zupełnie nieuprawnione uchYLENIE bezprawności kontaktów seksualnych z osobami poniżej 15 lat, które wyczerpują znamiona przestępstwa pedofilii z art. 200 Kodeksu karnego. Prowadziłoby to też to jaskrawej nierówności wobec prawa, gdyż „romski żonkoś” mógłby w majestacie prawa regularnie współżyć ze swoją „romską żoną”, nawet gdy ta nie miałaby ukończonych 15 lat, a „polski kawaler” nawet za jednorazowy kontakt z niemającą tylu lat dziewczynką poniósłby odpowiedzialność karną lub w ramach postępowania z nieletnimi. Nie mam przy tym

---

²⁹ Romowie biorą się młodo, <https://nto.pl/romowie-biora-sie-mlodo/ar/4031183>.

³⁰ J. Warylewski, Zasada ustawowej określoności przesłanek odpowiedzialności karnej a kontratypy pozaustawowe, (w:) J. Majewski (red.), Okoliczności wyłączające bezprawność czynu, Toruń 2008, s. 35–36.

³¹ D. Bek, Obrona przez kulturę. Analiza na gruncie polskiego prawa karnego, Warszawa 2018, s. 381.

nic przeciwko Romom i ich tradycji, a i daleki jestem od ulegania jakimkolwiek negatywnym stereotypom dotyczących tej mniejszości etnicznej, lecz po prostu jestem przywiązany do elementarnej równości wobec prawa, jak też uważam, że nie warto zapominać o rudymencie tego, czemu służyć ma prawo karne, a służyć ma ochronie indywidualnie i społecznie ważnych wartości, wśród których istotną jest i taka, że *volenti non fit iniuria*. Mam jednak wątpliwości co do tego, czy na pewno młodzi Romowie zawsze chcą swoich „małżeństw” i czy ze względu na młody wiek są w stanie w pełni świadomie wyrazić w tym zakresie swoją wolę oraz na ile tradycja ich mniejszości nie stanowi w tym zakresie elementu ją wymuszającego.

9. Podsumowanie

Zgadzam się z Magdaleną Grzyb co do tego, że istnieją poważne powody przemawiające za kryminalizacją wymuszonych małżeństw, jak i że sama kryminalizacja związków takich nie wyeliminuje. Potrzeba bowiem eliminacji przyczyn tego zjawiska³². Te zakorzenione są głęboko w niektórych kulturach i religiach, których przedstawiciele i wyznawcy przybywają do Europy wraz z bagażem skłonności do kultywowania swoich tradycji. Niestety zachodzi ryzyko, że niektórzy z tych, którzy za nowy dom obrali lub obiorą Polskę swoimi zachowaniami wyczerpią znamiona nowego typu czynu zabronionego stypizowanego w art. 191b Kodeksu karnego. Dobrze więc, że ustawodawca dostosowując polskie prawo do standardów Konwencji sambulskiej dokonał kryminalizacji zmuszania do zawarcia małżeństwa.

Nie jestem przeciwnikiem tych, którzy w naszej Ojczyźnie szukają życiowej przystani nierzadko uciekając przez wszelakim złem krajów swojego pochodzenia. Chodzi jednak też o to, aby byli oni skłonni dostosować się do naszych europejskich standardów, a na wypadek, gdyby jednak nie mieli takiej woli pozostanie instytucjom ścigania karnego i wymiaru sprawiedliwości sięganie do zarzucania nowego przestępstwa, jakim jest zmuszanie do zawarcia związku małżeńskiego lub związku mu odpowiadającego w kulturze lub religii sprawców. Faktem jest bowiem, że to zachowania imigrantów stały się jedną z podstaw, prawdopodobnie podstawą najważniejszą a na pewno istotną, zapisania w Konwencji sambulskiej potrzeby kryminalizacji takich czynów, które we współczesnej Europie dotychczas nie były problemem. Oby w polskich realiach – niezależnie od takiej lub innej polityki imigracyjnej – art. 191b Kodeksu karnego był jak najrzadziej wykorzystywany w praktyce i oby zawsze do zawierania małżeństw czy wchodzenia w inne związki dochodziło w pełni dobrowolnie.

---

³² M. Grzyb, *Przestępstwa motywowane...*, s. 279.

Bibliografia

1. Andrejew I., *Polskie prawo karne w zarysie*, Warszawa 1983.
2. Bek D., *Obrona przez kulturę. Analiza na gruncie polskiego prawa karnego*, Warszawa 2018.
3. Bek D., *Przestępstwa przeciwko różnym aspektom wolności*, (w:) T. Dukiet-Nagórska, O. Sitarz (red.), *Prawo karne, Wykład akademicki*, Warszawa 2023.
4. *Dziewczyny wywożono za granicę. Do Szwecji wracały jako żony dużo starszych mężczyzn*, <https://noizz.pl/big-stories/dziewczyny-wywozono-za-granice-do-szwecji-wracały-jako-zony-duzo-starszych-mezczyzn/qj7lfdt>.
5. Grzyb M., *Przestępstwa motywowane kulturowo. Aspekty kryminologiczne i prawnokarne*, Warszawa 2016.
6. Hołyst B., *Kryminologia*, Warszawa 2016.
7. Hypś S., *Ochrona rodziny w polskim prawie karnym*, Lublin 2012.
8. Królikowski M., Sakowicz A., *Przestępstwa przeciwko wolności*, (w:) M. Królikowski, R. Zawłocki (red.), *Kodeks karny. Część szczególna. Komentarz. Art. 117–221*, Warszawa 2023.
9. Łyżwa A., *Przestępstwa przeciwko wolności*, (w:) B. Gadecki (red.), *Kodeks karny. Art. 1–316. Komentarz*, Warszawa 2023.
10. Makarewicz J., *Kodeks karny z komentarzem*, Lwów 1935.
11. *Miliony dziewczynek zmuszanych do małżeństwa*, <https://tvn24.pl/swiat/miliony-nieletnich-dziewczat-zmuszane-do-malzenstwa-4709659>.
12. Mozgawa M., *Przestępstwa przeciwko wolności*, (w:) M. Mozgawa (red.), *Kodeks karny. Komentarz*, Warszawa 2023.
13. *Romowie biorą się młodo*, <https://nto.pl/romowie-biora-sie-mlodo/ar/4031183>.
14. Siewierski M., *Kodeks karny i prawo o wykroczeniach. Komentarz*, Warszawa 1958.
15. *Uzasadnienie rządowego projektu ustawy o zmianie ustawy Kodeks postępowania cywilnego oraz niektórych innych ustaw*, druk sejmowy 2615, <https://www.sejm.gov.pl/Sejm9.nsf/druk.xsp?nr=2615>.
16. Warylewski J., *Zasada ustawowej określoności przesłanek odpowiedzialności karnej a kontratypy pozaustawowe*, (w:) J. Majewski (red.), *Okoliczności wyłączające bezprawność czynu*, Toruń 2008.
17. Zajadło J., *Prawo kontra obyczajowość. Moua zniewala Xeng Xiong*, (w:) J. Zajadło (red.), *Fascynujące ścieżki filozofii prawa*, Warszawa 2008.

Criminal offence of forced marriage

Abstract

Typical of some cultures and religions, forced marriage is a new criminal offence in Polish criminal law. There are two types of the criminal offence of forced marriage: the first is coercing someone into marrying another, while the other is persuading someone to leave the territory of the Republic of Poland to force them to marry overseas. While being among offences against freedom, forced marriage also affects other essential human interests. The aim of this paper is to present features of the offence concerned while showing how it is embedded in international law, including it being perceived as a culturally-motivated offence.

Keywords

Marriage, coercion, criminal offence, culturally-motivated offences.